

Aspecte ale limbajului femeilor în romanul „Dimineață pierdută” de Gabriela Adameșteanu

ADINA IONESCU

Deși problema diferențelor lingvistice pe sexe a fost sesizată de foarte mult timp, cercetarea acestora a luat amploare mai ales în ultimele trei decenii. Dezvoltarea sociolingvisticii, ca domeniu interdisciplinar și dezvoltarea pragmaticii, care pun în centrul preocupărilor limba în uz, ca acțiune și interacțiune socială, privind-o în relație cu cei care o folosesc, într-un anumit context și cu o anumită intenție, au adus în discuție și factorul „gen” ca determinant al variației lingvistice. În literatura de specialitate s-a făcut o delimitare între termenii *sex* și *gen*, preferându-se primul pentru a denumi o realitate psihologică și biologică, iar al doilea pentru a denumi o realitate culturală. Variantele lingvistice determinate au fost numite *genolecte* (engl. *genderlect*), însă nu toți lingviștii sunt de acord cu existența acestora.

Pornind de la observații care privesc o diferențiere în folosirea limbii de către vorbitorii și vorbitoarele sale, studierea sistematică a acestor diferențe determinate de gen ridică două probleme importante: prima se referă la materialul lingvistic pe care se bazează cercetarea, a doua se referă la interpretarea datelor obținute. Ce texte pun în evidență „limbajul femeilor”? Sunt atât de numeroase și de substanțiale diferențele lingvistice determinate de gen încât se poate vorbi de genolecte?

Cele mai multe caracteristici ale limbajului femeilor au fost formulate în studiile făcute pentru engleză sau franceză și se referă la stilul conversațional, pentru că această formă de interacțiune comunicativă, conversația, dă participanților posibilitatea de a se manifesta ca indivizi. Astfel, s-a afirmat, mai mult sau mai puțin întemeiat, că:

- femeile tind să adopte un stil de comunicare cooperant, în timp ce bărbații adoptă unul competitiv;
- întreruperile și suprapunerile în conversațiile mixte sunt mai frecvente din partea bărbaților¹ [DB1];
- femeile folosesc un discurs mai politicos și mai puțin direct decât al bărbaților² ;
- în replicile femeilor apar mai frecvent întrebările și întrebările de confirmare (engl. *Tag-questions*).

Aceste diferențe în stilul de comunicare derivă din faptul că femeile, de cele mai multe ori, fac apel la strategiile politeții pozitive, pe când bărbații preferă menținerea distanțelor sociale prin utilizarea strategiilor politeții negative. Fără a face generalizări care necesită pe de o parte cercetarea mai multor tipuri de texte, pe de altă parte luarea în considerație și a altor elemente ale contextului comunicativ, voi încerca să urmăresc ipoteza aceasta în conversațiile dintre personajele romanului „Dimineață pierdută” al G. Adameșteanu.

Romanul este construit pe baza unor tehnici moderne, care relativizează perspectiva asupra lumii românești. Vica este personajul care constituie puntea dintre cele două clase sociale și care oferă pretextul evocării unor scene traversând mai multe epoci.

Conversația cadru se desfășoară între Vica și Ivona Scarlat, iar în acest cadru sunt inserate incursiunile în trecutul Sofiei Ioaniu și al personajelor care gravitează în jurul său: profesorul Ștefan Mironescu, Titi Ialomițeanu, Margot Geblescu, Ivona și Niki Scarlat.

Conturarea personajelor se face în primul rând prin comportamentul lor verbal, concretizat în dialoguri sau în lungi monologuri interioare care adesea oferă cheia pentru decodarea justă a intențiilor mascate din replicile lor.

Strategiile de bază ale politetii pozitive sunt folosite în primul rând de personajele feminine.

1. *Termenii de adresare* sunt mai puțin formali și se folosește persoana a II-a singular în locul persoanei a II-a plural.

Între Ivona și Vica se observă o alternare a termenilor de adresare „madam Scarlat” / „Ivona”, „madam Delcă” / „dragă Vica”, marcând grade diferite de familiaritate.

Ex.: Vica: „Ei, ce faci, *madam Scarlat*, ce faci? [...] Haidi, *Ivona dragă*, ce tot dai apă la șoareci...” (p. 306)

De remarcat este faptul că deși în conversație ambele folosesc pronumele de politețe *dumneata*, în aparté-urile care iau forma monologului interior apare pronumele personal *ea* (al cărui referent este interlocutoarea).

2. *Căutarea acordului cu partenerul* de discuție se manifestă prin aprobare urmată adesea de conjuncția adversativă *dar* sau de adverbul *totuși*. (Ortansa Cristide enunță direct, „denunțând” această strategie, că ea își propune, în orice condiții, să fie *populară*).

Ex.: Ivona: „Așa cum spui... *Ai dreptate*, dragă Vica !” (p. 308).

Vica: „Să fie la ei acolo ! Că de distracții nu duce lipsă lumea !”

Ivona: „În fine, dacă mă pun în postură dumentală, îmi dau seama că e ceva ce mai greu ai accepta... *Îți înțeleg* reținerea, *dar* nu m-am referit la asta !”

În aceeași replică, însă, apare și formularea dezaprobării care ține de politețea negativă: „dă-mi voie să te contrazic” (p. 294)

Ex.: Vica: „Nu-i bine nici așa [...] Nu-i bine nici să ajungi să faci umbră pământului...”

Ivona: „*Da*, madam Delcă, *dar* nu dumneata hotărăști cât și cum...” (p. 326)

Ivona (către Ortansa Cristide, încercând să lămurească sensul spuselor de mai înainte):

„Dar m-ai înțeles greșit... Nu m-am supărat ,,

Cristidoaia: „Știu că nu faci tu un motiv din așa ceva ! Tu, Ivona, *scumpo*, ești o fată *prea inteligentă* ca să... *Dar* o mică supărare a reieșit din tonul tău [...]” (p. 327)

Apar aici și alte procedee care ilustrează politețea pozitivă: exagerarea simpatiei („*scumpo*”) și a admirației față de receptor („ești o fată *prea inteligentă* ca să...”).

La conversațiile de la ora ceaiului, purtate în salonul familiei Mironescu, iau parte Sophie și Margot, pe de o parte și Ștefan Mironescu și Titi Ialomițeanu, pe de altă parte. Deși subiectul preferat este politica și situația României în timpul primului război mondial, conversația alunecă și spre alte teme. Sophie dovedește stăpânirea unor strategii ale politetii care îi permit să mascheze deteriorarea relației cu soțul său: la întreruperile acestuia și la intervențiile lipsite de bunăvoință, ea cedează și se autocorectează.

Ex.: Sophie: „Ce aventură ! Acum aud prima oară despre ea...”

Prof. Mironescu: „Cum prima oară ? Doar ți-am povestit-o pe loc, amândoi... ripostează profesorul cu acreală [...]”

Sophie: „Da, da, parcă-mi amintesc ceva... Mult lăudata mea memorie trebuie să-mi fi jucat din nou o festă !” (Autocorectare + Motivare).

Și adaugă: „Cât privește politica, aici eu nu-mi revendic nici o pricepere, repetăm numai ce vorbește lumea...” (p. 189).

Completarea replicilor interlocutorului și folosirea pronumelui de politețe „dumneata” și a persoanei a II-a singular sunt expresia stilului cooperant și a politeții pozitive pe care le adoptă Sophie.

Ex.: Titi: „... comportarea mea față de el este mai... din păcate este mai...”

Sophie: „*Mai proastă, da [...]*” (p. 185).

3. *Exagerarea admirației și a simpatiei* față de receptor care apare în replicile femeilor este contrazisă adesea de adevăratele lor păreri exprimate în monologurile interioare.

Ex: „Dumneata, madam Delcă, ai mâini de aur. Ce m-aș face eu fără dumneata ? Se lingușea Ivona la probă”, (p. 29).

„Te admir, madam Delcă, pentru cum conduci gospodăria, cu veniturile pe care le ai... Totuși [...]” (p. 295).

Însă, în aparté Ivona denunță strategia utilizată în conversație: „Eu o tratez de la egal la egal și mă arăt cât se poate de drăguță cu ea, dar... își permite să ne judece.” (p. 295).

Ivona: „Ai o plăcere de viață contagioasă” (p. 308).

4. *Avansarea de presupoziii privind dorințele* sau opiniile receptorului, strategia politeții pozitive, apare mai ales la Ivona.

Ex.: „Uite, mai e puțină supă, și-o pun dumitale, e bine ?” (p. 308).

„Ai nevoie de ceva, madam Delcă ?” (p. 88).

„Îți place zacusca ?” (p. 90).

„Să-ți fac și două ouă, spune ?” (p. 91).

Această modalitate de a afirma, de a găsi un „teritoriu comun” între partenerii de dialog apare, cu timiditate, și la Titi Ialomițeanu, adresându-se profesorului Mironescu.

Ex.: „Ați auzit, nu ? că rușii ar fi trecut pe la Isaccea...” (p. 178).

Strategiile politeții negative sunt mai frecvente în conversația de salon, în care, desigur, bărbații participă în primul rând. Profesorul Mironescu, conștient de superioritatea pe care o deține în cadrul micului grup adunat în salonul său la ora ceaiului, adoptă o atitudine îngăduitoare care uneori lasă loc ironiei.

Ex. : Titi : „El trebuiește să o ghideze, fie și într-o direcție opusă dorințelor ei...”

Prof. Mironescu: „Chiar într-o direcție opusă dorințelor ei vrei s-o conducă ?” (p. 100).

Ironia este surprinsă și în indicațiile scenice oferite de autor: „gazda îi aruncă o privire amuzată: o privire ironică...” (p. 100).

În privința termenilor de adresare, cele două personaje masculine, între care există o diferență de statut social, adoptă atitudini diferite. Titi Ialomițeanu nu renunță la folosirea persoanei a II-a plural și la termenii de adresare ceremonioși: „domnule profesor”, „stimată și distinsă doamnă”. Profesorul Mironescu, însă, ca și soția sa, recurg la adresarea mai familiară, mai puțin protocolară și la pronumele de politețe „dumneata” (nu „dumneavoastră”).

Durata replicilor personajelor masculine în conversația de salon este mai mare decât ar fi necesar (încălcarea maximei cantității), căci femeile sunt excluse de la subiectul „politică” abordat cu predilecție de Ștefan Mironescu și Titi Ialomițeanu. Comentariile profesorului pe această temă, prilejuită de o intervenție anterioară a Sofiei, sunt grăitoare: „Ce-o să se aleagă de această țară dacă într-o bună zi vom ajunge să dăm politica pe mâna femeilor ?” (p. 188). Aceeași idee apare formulată și de domnișoara Margot; asistând la interminabilele monologuri ale cumnatului său, gândește că ea, dac-ar fi

amfitrioană, ar ști să întrețină conversația: „chiar și politică poate să converseze, știe doar care este subiectul cel mai pasionant” (p. 108).

Formularea de scuze direct sau indirect, exprimând ezitarea, apare mai ales în replicile lui Titi Ialomițeanu.

Ex.: „... Am abuzat prea mult, deși... Vă asigur că de cum am intrat am vrut, deși mă făcusem vinovat prin această mult prea timpurie sosire...” (p. 216).

Și profesorul Mironescu face apel la această strategie a politeții negative, în mod insistent.

Ex.: „Te rog numai o clipă să mă ierți”.

Dar interesant este modul în care partenerii de discuție privesc această uzanță în conversația dintre cei doi (Titi și profesorul Mironescu), cel cu statut social superior intervine pentru a micșora distanța socială, pentru a exclude unele strategii ale politeții negative: „Parcă ne înțelesesem să renunțăm între noi la atâtea fașoane și scuze...” (p. 216), „Dacă vrei să faci ceva pentru mine, renunță la scuzele acestea...”.

În cazul Vicăi și al Ivonei însă, deși Ivona folosește rar această formulare directă de scuze, Vica nu o percepe ca pe o formulă consacrată destinată să mențină o anumită distanță a relațiilor, ci o înțelege ca atare.

Ex.: „Stai puțin, madam Delcă, scuză-mă, să aduc scrisoarea [...]”.

Comentariul Vicăi: „Te scuz, te scuz, că d-aia nu mai poți tu, de scuzele mele! Tot scuză-mă, tot stai să vezi! Fată bună Ivona asta, da prea de tot zurlie [...] Că dacă mai stai cu ea, mai zici tu una, mai zice ea alta, și vezi că se dă și ea pe brazdă” (p. 309).

Femeile nu constituie un grup omogen din punct de vedere social, deci trebuie să se țină seama și de statutul social; „genul” trebuie pus în legătură cu factorul „putere”, care determină mai multe aspecte ale interacțiunii verbale (stabilirea subiectului, preluarea rolului de emițător sau receptor, durata intervențiilor fiecărui participant).

NOTE:

¹ vezi West Zimmerman, 198, p.

² *apud* Conrick, p. 2

Bibliografie:

1. AEBISCHER, V. (coord.), *Parlers masculins, parlers feminins*, Delocheux et Niestle, Neuchatel, Paris, 1983.
2. ASCHER, R.E., SIMPSON, J.M. (eds.) *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, Oxford, Pergamon Press, t I-X, vol.V.
3. BRĂDEANU, A., DRAGOMIR, O. (coord), Rovența Frumușani, D., Surugiu, R., *Femei, cuvinte și imagini. Perspective feministe*, Polirom, Iași, 2002.
4. CONRICK, M., *Gender and Linguistic Stereotyping*, în Egan, O. (ed.), 1996.
5. IONESCU RUXĂNDIOIU, L., *Narațiune și dialog în proza românească*, București, Ed. Academiei Române, 1990.
6. IONESCU RUXĂNDIOIU, L., *Conversația: structuri și strategii*, București, Ed. All, 1995.
7. IRIGARAY, L., (coord.), *Sexes et genres a travers les langues*, B. Grasset, Paris, 1990.

Surse:

Adameșteanu, Gabriela, *Dimineață pierdută*, București, Ed. 100 + 1 Gramar, 1997.

Summary

Gender and language use represents a nowadays problem which is studied in pragmatics and linguistics researches. This article aims at showing some of the differences between men's and women's linguistic behaviour. There was chosen a novel from contemporary Roumanian literature, „Dimineata pierduta” written by Gabriela Adamesteanu, in which there were observed different strategies of politeness.

One of the conclusions is that women aren't a homogenous social group, so the social status must be taken into account and „gender” must be related to „power”.